

İstanbul Darülfünunu EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

Felsefe, İctimaiyat, Tarih, Coğrafya, Edebiyat
İki ayda bir neşrolunur

Bu sayıda :

- Gevherî : Köprülüzade Mehmet Fuat
Felsefe istilahları : Halil Nimetullah
Bibliografya : Köprülüzade Fuat, Ali Macit

Felsefe ıstılahları

6

İdéalisme, Réalisme

Felsefe ıstılahları arasında en çok kullanılan ve bununla beraber türkce mukabilleri henüz teayyün etememiş olan kelimelerden biri de « İdéalisme » ve onun mukabili olan « Réalisme » dir.

İlkönce « İdéalisme » i tetkik edelim: « Çok müphem bir kelime olup, izah edilmeksizin kullanılmamalıdır. Hemen hemen her manada Realisme'e mukabil kullanılır; şunu kayıt edelim ki Eflatun'un *İdée'ler* nazariyesi ve eflatundan mülhem olan iskolastiklerin mezhebine İdéalisme değil, Réalisme denilir.

Bediiyetda Realisme gerek gaye olarak, gerek vasıta olarak sanate hatta çirkinliklerinde bile tabiatın kopyasının, tam taklidini kabule icbar eden mezheptir; İdéalisme ise, bilakis san'atkârın tabiati düzeltmesini, değiştirmesini, tabiati ancak kendi mefkûresi için vasıta olarak kullanmasını, yahut hatta onu temamile ihmal etmesini ister; İdéalistlere göre, san'at rüyada güzelliği aramalı, ve bize şeniyetli olanı unutturarak bizi teselli etmelidir,

Bilgi nazariyesinde İdéalisme, zihnin bizzat zihinden başka şeniyetleri kavrayamayacağını iddia etmekden ibarettir. Descartes'a Malebranche'a Leibnitz'e göre bizim bilğimizin mavzularına muvafık olan sahiden şeniyatlerin mevcudiyeti *Allahın doğruluğu* yahut *ezelden ahenk* vasılasıyla temin edilmiştir. Kant'a göre Noumène mevcuttur: « görünenler olmak için, mutlaka görünecek olan bir şeyin var olması lâzımgelir. » Fakat Moumène bilinemez; bize mahsus tetavvurlar, teessürler olan bilğinin mutaları, ancak bazı suretler altında, ve bazı kanunlara göre düşünülmüş olabilir. İmdi bu suretler kanunlar eşyanın mahiyetine değil, nefsin mahiyetine tealluk eder. Bunlar varlığın imkan şartlarıdır. Bu cihetten, çok kerre kantın mezhebine *Idéalsıme subjective* denir.

Kevniyatta İdéalisme eşya bizim düşüncelerimizden başka hiç bir şey olmadığını söylemekden ibarettir. Bizde tasavvur edilmiş olan bir dış alem yoktur; alem bizde olan tasavvurun bizzat kendisidir: düşünen nefislerden

başka şeniyetli olan bir şey yoktur. Ve eşyanın şeniyeti bu nefisler tarafından düşünülmüş olmakdan ibarettir : *essest percipi* (Berkeley). Çok kerre *Idéalisme métaphisique* denilen mezhep budur. Mezhebi daha ileriye götürerek düşünen nefis şunu demeye kadar varır ki, eğer düşünen nefis bu alemde diğer düşünen nefisler tasavvur ederse, bunlarda keza, her ne kadar düşünen nefis kendi şahsının mevcudiyetinin haricinde hiç bir mevcudiyet tasdik etmemekle beraber, ancak kendi de tasavvur edilmiş yahut tasavvur edimeye kabiliyetli olmak cihetile mevcuttur: bu metafizikci hale *Solipsisme* denir. Kantın halefleri başlıca Fichte, Schelling ve Hegel bilimez olan *Noumène*, *kendiliğinden şey* medlulunu ihraç etmeye teşebbüs ettiler, Ve bunların mezhebine *Idéalisme absolu* adı verilmiştir. Derin farklarına rağmen, bunların her üçü sujet ile objet'in ene ile laenenin, ayrılığını, şuuru ilk olarak değil müteferri olarak vücade getiren ayrılığı mülâhaza etmekden ibarettir. Şuurdan mukaddem olan varlık, nisbiden mukaddem olan mutlak sujet ile objet'in ayniyetidir. » [1]

« Hasılı felsefede tasavvuriye mezhebi alemleri haricîyi inkâr eden yahut alemleri haricî hakkındaki marifetimizin ahvali şuurimiz vesatetile istihsal edilmiş bilvasıta bir marifet olduğuna kail olan mezheptir. Ve tabiri diğerle « bizim marifetimizin menşei kendi tasavvuratımızdır. Hakikat tesmiye olunan şeyler kakikaten mevcutmudur değildir? biz bunu bilemeyiz » diyenlerin mezhebidir. Bunun mukabili hakikiye mezhebidir ki bizim eşyayı hariciyeyî doğrudan doğruya bildiğimize kail olan yahut fikrden başka bir mevcudiyet kabul eden mezheptir.

Tasavvuriye mezhebinin menşei şudur ki biz ancak ahvali şuurimizi [etatsde conscience] doğrudan doğruya biliriz. Ve biz onları harice çıkarıyor isekde onlar bize ancak zavahirden, hadisatdan ibaret bir alemleri harici bildirebilir... » [2]

Şu izahalardan anlaşıldığına göre *Idéalisme* hangi tarzında olursa olsun dış alemde olmakda olan şeniyetin varlığına değil, belki o şeniyete tealluk eden nefsimizdeki medlulun varlığını kabul ediyor. Diğer tabiri nefsimizde dış aleme, ve o alemde olmakda olan hadiseler müteallik olarak kendimizde edindiğimiz varlık idrakinin muhtevası o alemde olmakda olan hadiselerin kendileri değil, belki onların nefsimizde yarattığı medlullardır, manalarıdır.

İmdi *Idéalisme*'e göre nefsimizin haricinde olmakda olan hadiselerin mecmuu olan şeniyet o alemde değil bizdedir, ve o şeniyet bizce idrak edilmiş olduğu için, idrakimizin muhtevasını teşkil ettiği içindir ki vardır, yoksa idrakimize tealluk etmeden evvel, olmakda olduğu için var değildir.

[1] Vocabulaire philosophique.

[2] Luğetçei felsefe.

Yalnız İdéalisme bilgi nazariyesi ile bediiyatda ayrı ayrı manaları ifade ediyor. Bunun için türkceye nakil ederken eğer bu ayrı medlulleri ifade edecek kelimeler ayrı olarak türkcede var ise - aslında tek kelime ile ifade edilmek zaruretiye mukabil türkemizde daha vazih olarak - bu ayrı iki medlulü iki kelime ile ifade ederiz.

Buna göre bilgi nazariyesinde idrakimizin temel taşını, zihniyet mekanizmesinin ilk unsurlarını vücade getirmekte olan bu medlullere mefhum [1] dediğimize ve bu mezhep de bilgi nazariyesinde sade bu mefhumları kabul ettiğine göre bu mezhebe «mefhumculuk» deriz.

Bediiyatda ise sanatkârın tabiatı olduğu gibi değil, belki kendi tasavvuruna göre tersini etmesini, hatta tabiatı kendi tasavvuru için ancak vasıta olarak kullanmasını iltizam eden mezhep olduğundan, ve sanatkârın kendi hayali gayesi olarak meydana koyacağı eser ise olmakda olan şeniyeti değil, tasavvur ettiği mefkûreyi göstereceğinden bediiyatda İdéalisme'e «mekûrecilik» deriz.

Böylece, bu iki ayrı medlulün aslında İdéalisme diye tek bir kelime ile ifade edilmek suretile hasıl olan iphama mukabil, türkemizde iki ayrı medlulü iki kelime ile açıkca göstererek manada vuzuh ve aydınlık meydana çıkmış olur.

Réalisme'e gelince «Réalisme şunlara mukabil gelir: *Nominalism'e* ki bu mezhebe göre *külliyat* yahut küllî mefhumlar, eşya muvakat taklitleri olan ezeli modeller yahut nûmuneler olarak ferdî eşyanın haricinde şenî olarak mevcuttur.

2 *İdéalism'e*: a, bediiyatda: güzelliği şenî olanın, hatta çirkinliği ve bazan müstekreh olanla beraber, aynan iktibasından ibaret sayar.

B) Bilgi nazariyesinde: Réalisme bizim bilğimizin hakikî şeniyetleri elde edeceğini söylemekden ibarettir; — A) eğer idrak mevzuu bahis olursa, haricî alemi, olduğu gibi vasıtasız idrak etmek vardır. Hamilton'un réalisme uaturel dediği şey budur: "ilk vasıflar cisimlerde olduğu gibi fark edilir.", (*primaires* kelimesine bakıla); — B) eğer akli bilgi mevzuu bahis olursa, mutlaka ait zihni bir hadis vardır; — c) hissî yahut aklî bilgi mevzuu bahis olduğu vakit, bilginin şeyî kıymetini temin eden şey vardır: ilahî doğruluk (Descartes) allahda rüyet (Malebranch), allahın vahdeti (Spinoza) ezeli ahenk (Leibnitz).

C) kevniyatda: gerek bizim idrak ettiğimiz gibi olsun, gerek bizim ihsaslarımızın illeti olarak olsun, haricî alem şenî olarak mevcuttur.» [2]

«... vücadün zişuur nûfusun onun hakkında istihsal ede bildikleri marifeti filiyeye tabi olmadığını kabul eden mezhep.

[1] «Felsefe istilahları», edebiyat fakültesi mecmuası, Cilt; 6. Sayı: 2

[*] Vocabulaire philosophique.

Vücudün mahiyeten fikirden başka bir şey olduğuna ve fikirden istihraç edilemeyeceğine ve elfazı mantıkiye ile hiç bir ciheti hariç kalmayacak surette ifade dahi olunamayacağına kail olan ve - daha aslî ve esasî bir manada olarak - hakikaten mâkul (İntelligible) mukabili olduğunu ve kısmen lâakliyeti (Irrationnalité) tezammün ettiğini kabul eden mezhep.» [1]

Demek ki Réalisme haricî alemde olmakda olan hadiselerin varlığına olduğu gibi, yâni bu hadiseler bizim idrakimize tealluk etsin etmesin, kabul etmektir. Diğer tâbirle Réalisme nefsimizden hariç olarak, bizim idrakimize tealluk etmeğe hacet kalmaksızın, olmakda olan hadiselerin mecmuunu, bunların varlığını bizim idrakimizi nazara almaksızın kabul eder.

Nefsimizde husul bulan idrakin muhtevasını teşkil edecek olan bu nefsimizden hariçdeki varlık, yâni kendi ruhî hadiselerimize varıncaya kadar nefsimizin, benliğimizin haricinde olmakda olan hadiseler mecmuuna « şeniyet » diyoruz.

Vakıa bu kelimenin arapça kaidelere göre doğru olmadığı, ve böyle arapça bir kelime kamusda bulunmadığı için bunun ne manaya gelecek olduğunu soracaklara karşı, lisan içtimaî bir mavzu olduğuna göre menşei hiç de nazara alınmaksızın her yaşayan kelimenin içtimaî bir varlık olduğunu ve şeniyet kelimesi de artık epiyce zamandanberi felsefe lisanında « Réalité » ye mukabil olarak kullanılmakta olduğunu söylemek kafidir.

Lisanda kelimenin yaşamakta olan varlığına değilde, arta kalan kaidelere, yani hayata değilde kitaba tabi olmayı ısrar edeceklerle karşı bir misal olmak üzere « nezaket » kelimesini gösteririm. Bu kelime aslı acemce, şekli arapça olduğu, ve ne aslı ne de şekli itibarile Türk olmadığı halde en kuvvetli türkce bir kelimedir. Çünkü ifade ettiği manayı bundan başka bir kelime bu kadar açık ifade edemediği için bu kelime yaşıyor, ve kuvvetini bu yaşamasından alıyor. Demek ki kelime yaşayan bir şeniyet, yaşayan bir varlık, içtimaî bir varlıktır.

İşte konuşulan lisanda nezaket kelimesi nasıl medlulünü ifade ediyorsa, felesfe lisanındada artık « şeniyet » kelimesi de mukabili olan « réalité » yi açıkca ifade etmekde, ve bunun yerine başka münasip bir kelime bulunmadığı içindir ki mevkiini muhafaza etmiş, yaşamakta bulunmuştur.

Şu tafsilâta göre İdéalisme medlulü iki manaya geldiğinden, bilgi nazariyesinde « *Idéalisme* » e mukadil « *Mefhumculuk* », bediiyatda « *Idéalisme* » e mukabil « *Mefkurecilik* », « *Réalsime* » e mukabil de « *Şeniyetçilik* » kelimelerini istilah olarak alırız.

[1] Lugetçei felsefe.